

ВЗАЄМИНИ БАТЬКІВ З ДИТИНОЮ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА ЇЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Ілона Руденко
Черкаси

У статті розглянуто особливості характеру взаємин батьків з дитиною, починаючи з ранніх етапів розвитку, що закладає основу її життєдіяльності, її взаємин з оточуючим світом та набуває вагомого значення у становленні дитячої особистості. Висвітлено важливість на ранніх етапах розвитку дитини перших симбіотичних взаємин з матір'ю, від яких залежить поява почуття безпеки та базальної довіри до оточуючих, становлення позитивного образу Я. Підкреслено, що для гармонійного розвитку дитини є необхідною постійна психологічна присутність батька, який виконує ряд важливих функцій: сприяє появі моделі несимбіотичних взаємин з матір'ю та здатності до побудови одночасних автономних стосунків з членами родини. Описано специфіку розвитку дитини залежно від якості виховних умов, які включають: психологічну атмосферу у сім'ї, реалізацію батьками необхідних сімейних функцій, ступінь їх особистісного розвитку та психолого-педагогічної культури, стиль сімейного спілкування.

Ключові слова: розвиток, психологічна атмосфера, дитина, сім'я.

Важливим явищем життєдіяльності дитини виступає її соціалізація у сім'ї, яка багато в чому залежить від характеру батьківсько-дитячих взаємин. У процесі взаємин батьків з дитиною відбувається засвоєння нею загальнолюдських цінностей, духовного багатства, культурних традицій, формування соціальних властивостей особистості, практичних умінь і навичок. В родині здійснюється інтеріоризація дитиною зразків батьківської поведінки, норм і правил сімейних взаємин та суспільних стосунків, життєвого сценарію батьківської сім'ї.

Метою статті є розглянути особливості розвитку особистості дитини залежно від характеру батьківсько-дитячих взаємин.

До розгляду проблеми соціалізації дитини у сім'ї та особливостей батьківсько-дитячих взаємин зверталися у своїх роботах відомі психологи: Т. Алексеєнко, А. Антонов, І. Бех, Е. Еріксон, Г. Іващенко, Т. Костяк, Т. Кравченко, В. Кузьменко, І. Лангеймер, З. Матвейчик, Е. Ніколаєва, Ю. Приходько, В. Сатір, Р. Сірс, Т. Титаренко, З. Фрейд.

В. Купчик, Е. Ніколаєва, А. Сафонова до характеристик, що визначають особливості соціалізації дитини в сім'ї зараховують: соціально-демографічну структуру родини, психологічний клімат, тривалість і характер спілкування батьків з дитиною, психолого-педагогічну культуру батьків, зв'язок сім'ї з іншими спільнотами, матеріально-побутові умови.

Сім'я – це своєрідна модель базового життєвого тренінгу особистості, у якій дитина отримує перший досвід соціальної взаємодії. Батьки складають перше суспільне середовище щодо дитини, де формується унікальна ситуація розвитку. Визначальною є роль батьків у формуванні емоційно-стабільної, життєздатної, творчо-орієнтованої особистості дитини, особливо на первинному етапі її соціалізації. Базові структури психіки людини формуються переважно на довербальному етапі в пренатальний та

постнатальний періоди, коли дитина знаходиться в повній залежності від батьків та потребує умов, які б забезпечували її базові потреби.

Дослідники Н. Авдеєва, Д. Відра, Д. Віннікотт, Е. Еріксон, О. Залеська, Т. Зелінська, М. Кляйн, М. Лісіна, М. Малер, Р. Мухамедрахімов, К. Хорні, Г. Фігдор, Г. Філіппова приділяли значну увагу проблемі перших взаємин «мати-дитина».

Е. Еріксон наголошує, що до року дитина розвивається за віссю «довіра – недовіра». Ступінь розвитку почуття довіри до інших людей і до світу залежить від якості материнської турботи, здатності матері передати дитині відчуття стабільності, захищеності. Науковець вказує, що матері викликають почуття довіри у дітей виконанням своїх обов'язків, яке поєднується з чутливим піклуванням про індивідуальні потреби немовляти. Д. Відра підкреслює, що ранній життєвий досвід дитини утворює фундамент для її подальшого розвитку, тому досвід немовляти у його стосунках з матір'ю є репрезентативним. Цей досвід виробляє відносно життя позицію певних очікувань, певну кількість переживань, прикладів, реакцій, на основі яких буде асимілюватися подальший досвід дитини.

В період немовляти виникає примітивна форма емоційної прив'язаності дитини до матері, яку З. Фрейд називає первинною ідентифікацією. Формування прив'язаності матері і дитини є життєво важливим для розвитку дитини (Н. Авдеєва, М. Лісіна, Р. Мухамедрахімов, Г. Філіппова). Це сприяє виникненню почуття безпеки, позитивного образу Я, первинної довіри, закладає основу для функціонування майбутніх соціальних стосунків (Е. Еріксон). Учений Е. Еріксон підкреслює, що почуття довіри утворює основу почуття ідентичності, яке об'єднує в собі три почуття дитини: що з нею все добре; що вона є сама собою; що вона стає тою, якою інші люди прагнуть її бачити.

К. Хорні наголошує на тому, що важливу роль в розвитку дитини відіграє потреба у безпеці. Ця потреба формується в результаті батьківського прийняття дитини та прояву щирої любові до неї. Поведінка дитини, яка не відчуває безпеки у батьківській сім'ї, зумовлюється комбінацією таких почуттів, як: безпомічність, страх, любов, провина. Ці почуття відіграють роль психічного захисту, мета якого – витіснення ворожих почуттів відносно батьків, щоб вижити. Ворожість щодо батьків трансформується у базальну тривогу, яка спрямовується на оточуючих. Дитина у стосунках з іншими людьми буде проявляти ворожість, відчувати самотність, непотрібність, безпомічність. Мати повинна створювати такі умови розвитку для немовляти, які дозволять йому отримати досвід первинної всемогутності, що є важливою передумовою формування позитивного образу Я.

О. Залеська наголошує, що особливості ранніх взаємин немовляти й матері (переживання дитиною відчуження або сильне діадне єднання) впливають на розвиток психосоматичних захворювань у дитини. Так, дослідження М. Кістяковської свідчать, що дефіцит емоційного спілкування матері з дитиною у немовлячому періоді негативно позначається на її психічному та фізичному розвитку, призводить до численних симптомів порушення поведінки. Коло дослідників – Д. Віннікотт, О. Залеська, Т. Зелінська, М. Кляйн, вважають, що мати з самого початку відчуває до дитини амбівалентні почуття, неінтегровані та суперечливі.

М. Малер досліджувала процес індивідуалізації дитини, який починається з функціонування діадного симбіозу. На даному етапі розвитку мати і дитина утворюють психосоматичну єдність. Г. Фігдор вказує, що не лише дитина психосоматично прив'язана до матері, але мати також ідентифікована з немовлям. Науковець підкреслює те, що мати сприймає (свідомо або несвідомо) дитину як частину себе і власними симбіотичними почуттями й фантазіями підтверджує симбіотичні почуття дитини. Триває подібна двоєдність від 3 до 4 місяців. Поступово діадний симбіоз «мати-дитина» переходить у кризу вивільнення дитини, яка у трирічному віці досягає найвищого ступеня прояву. Д. Відра вказує, що завдяки подоланню кризи відбувається психічне народження – дитина починає сприймати себе в якості суб'єкта, існуючого незалежно від матері.

Сприймання батьків як незалежних, автономних осіб є поштовхом до появи процесу триангулювання. Науковець поняття «триангулювання» розглядає як ставлення дитини окремо до батька, окремо до матері та до обох батьків відразу. Це співвідношення утворює нову психічну структуру, яка вагомо впливає на побудову стосунків одночасно з різними особами.

Виходячи з необхідності для дитини потрібної системи взаємин у сім'ї, дослідники Е. Абелін, Д. Браун, Д. Відра, Д. Кристенсен, М. Малер, Г. Фігдор підкреслили важливу роль батька на ранніх етапах процесу її розвитку. Д. Відра вказує, що діти, у чиєму вихованні активну участь брав батько, характеризуються вищим рівнем моторного та розумового розвитку, виростають більш чуйними у соціальному плані. Г. Фігдор підкреслює, що контакти з батьком сприяють розширенню перших взаємин дитини з матір'ю, шляхом ідентифікації з ним вона навчається моделі автономно-несимбіотичних стосунків із матір'ю. Батько стимулює процес відділення дитини від матері, чим прискорює процес її соціалізації. Д. Браун, Д. Кристенсен вважають, що прив'язаність до батька є важливою умовою для формування у дитини сексуальної ідентичності; батько роз'єднує діаду «мати-дитина», стаючи для дитини альтернативним об'єктом любові. Е. Абелін характеризує батька як каталізатор для розвитку константи об'єкта. Константа об'єкта – знання дитини про окреме існування себе.

Психоаналітики вважають, що дітям потрібний батько, який здатний створити сприятливий психологічний клімат для матері (М. Кляйн), виховний, педагогічний – для дитини (Д. Крістева). Його активна присутність дає змогу дитині вчасно перебороти особисті кризи, інтегруватися у взаєминах з іншими людьми (Д. Бенджмін). Г. Фігдор приділяє особливе значення фізичній та емоційній досяжності батька для дитини під час таких фаз розвитку: «фази вправ» (від 8 до 18 місяців) та «фази нового наближення» (від 18 до 30 місяців). Дослідники Д. Відра, М. Малер, Г. Фігдор вказують на вагому роль батька на «фазі нового наближення», оскільки від його постійної психічної присутності залежить виникнення, позитивний перебіг та вдале завершення процесу індивідуалізації. Науковець Г. Фігдор поняття «індивідуалізації» розглядає як здатність дитини сприймати себе окремо від матері.

Дослідники Ф. Кован і К. Кован виявили, що когнітивний розвиток дитини корелює з особливостями її спілкування у діаді «батько-дитина». Вони стверджують, що на стиль стосунків дитини з батьком впливає ступінь його задоволення шлюбом. Почуття незадоволення шлюбом призводить до менших проявів батьком позитивних емоцій до доньки, спрогнозувати ставлення батька до сина вченим не вдалося. І. Кон констатує, що індивідуальні взаємини між батьком і дитиною менш важливі, ніж їх сімейний контекст, враховуючи стосунки між усіма членами родини.

Науковці Д. Відра, Г. Фігдор вказують, що агресивність батьків відносно дитини на ранніх етапах розвитку проявляється: в неуважному поводженні з нею, помилкових діях, нерозумінні дитячих потреб, дотримуванні сумнівних педагогічних теорій. Конфлікти між потребами дитини та діями батьків стають невід'ємною частиною їхніх стосунків, що впливає на розвиток уявлень дитини про матір, батька і про себе. Діти з раннім порушенням батьківсько-дитячих взаємин психологічно важче долають переживання пов'язані з розлученням батьків. До типових душевних реакцій таких дітей відносять: страх перед втратою об'єкта, страх перед покаранням, образи, гнів. А. Захаров, В. Кузьменко, М. Лісіна наголошують на важливості емоційного-позитивного характеру спілкування батьків з дитиною, що є умовою адекватного фізичного і психічного розвитку, формування характеру та особистості. Постійний дефіцит позитивних емоцій у спілкуванні дитини з батьками призводить до «емоційного сирітства».

Важливим показником сімейної гармонії є характер морально-психологічного клімату, який панує у родині і характеризує якість міжособистісних стосунків між членами сім'ї. І. Бех підкреслює, що умовою успішного формування ціннісних якостей особистості дитини молодшого шкільного віку є психологічний клімат у сім'ї. Вченими

прийнято виділяти два типи психологічного клімату в сім'ї: сприятливий та несприятливий. Для гармонійного розвитку особистості дитини необхідним є створення батьками сприятливого мікроклімату, ознаками якого є: емоційна єдність родини, висока доброзичлива вимогливість до кожного з членів родини, почуття захищеності та емоційної задоволеності, можливість вільно висловлювати свою думку, висока внутрішня дисциплінованість, відповідальність, уміння зрозуміти іншого, прагнення проводити вільний час разом, можливість всебічного розвитку кожного члена сім'ї, відкритість сім'ї – доброзичливі стосунки з родичами, друзями. Т. Алексеєнко (2002) підкреслює, що умови напруження виникають внаслідок структурних змін сім'ї (розлучення, народження дитини, повторний шлюб, смерть когось із членів сім'ї) [1]. Ці умови характеризуються невмінням батьків налагоджувати одне з одним та з дитиною довірливі стосунки; браком взаємоповаги; невисоким рівнем психолого-педагогічної культури батьків. Деформовані батьківські стосунки з дитиною можуть спровокувати у неї внутрішній конфлікт між реальним Я та ідеальним Я та призвести до формування завищеної або заниженої самооцінки.

Задоволення потреб дитини здійснюється за рахунок реалізації батьками ряду сімейних функцій, серед яких важливими для її особистісного розвитку є:

– виховна (формування особистості дитини, систематичний виховний вплив сімейного колективу на кожного члена родини впродовж усього життя, постійний вплив дітей на батьків);

– комунікативна (контакти сім'ї з засобами масової інформації, літературою, мистецтвом, організація внутрішньосімейного спілкування, дозвілля);

– психотерапевтична або емоційна (прояв розуміння, уваги, підтримка у самореалізації й особистісному розвитку кожного члена сім'ї одне одним).

Такий стиль життя родини і характер стосунків у ній сприятимуть формуванню позитивного образу Я у дитини, адекватному розвитку емоційної та вольової сфер, мовлення дитини, розширенню кола її пізнавальних інтересів. Дитина з таким досвідом родинного спілкування буде більш психологічно підготовленою до власного майбутнього сімейного життя.

Шляхом ототожнення себе зі значущою людиною дитина опановує систему цінностей, моральних норм, установок, моделей статевої поведінки, приймає жіночу або чоловічу роль, формує «Зверх-Я» і «Ідеал-Я». Тому С. Ковальов, І. Кон зазначають, що ідентифікація та наслідування – важливі автономні психологічні механізми соціалізації, за допомогою яких батьки впливають на дітей.

Однак важливою умовою ефективної дії психологічних механізмів впливу (ідентифікація, наслідування, підкріплення) є авторитет батьків, який залежить від частоти і якості контактів батьків із дитиною, інформованості про справи дитини, ступеня її розуміння, активності у самовдосконаленні. Аналізуючи досвід сімейного виховання, А. Макаренко (1986) виокремив види помилкового авторитету: авторитет пригноблення, відстані, чванства, підкупу [6]. Під впливом даних видів батьківського авторитету у дитини формуються негативні риси характеру: безпорадність, зарозумілість, хитрість, нещирість. Педагог підкреслює, що справжній авторитет ґрунтується на знанні життя дитини, наданні їй допомоги, відповідальності за її виховання.

Коло дослідників виокремлюють важливі для гармонійного розвитку дитини ознаки, що визначають поведінку батьків: прийняття та терпимість (І. Кон); збалансованість контролю й теплоти (Е. Гетерігтон); контроль, вимога зрілості, спілкування, доброзичливість (Д. Баумрінд); доброзичлива й справедлива вимогливість (Ю. Приходько). Адекватний контроль з боку батьків в поєднанні з емоційним прийняттям дитини, висуненню до неї зрозумілих, несуперечливих та послідовних вимог сприяє високій адаптованості до оточення, позитивним відносинам з однолітками, формуванню активності, незалежності, ініціативності, доброзичливості, досягненню дитиною високої самоповаги, створенню стійкого позитивного образу Я. Роджерс

підкреслює, що позитивна увага батьків до дитини забезпечує повноцінний розвиток особистості дитини.

Важливою і невід'ємною частиною сімейної педагогіки є любов батьків до дітей. Вивчення особливостей особистості людей, яким у дитинстві бракувало батьківської уваги й тепла, дало змогу зробити висновки про труднощі таких осіб у спілкуванні та професійній діяльності, важкість досягнення ними стійкого, позитивного образу Я, самоповаги, наявність невротичних розладів. А. Антонов (1999) підкреслює, що дефіцит батьківської любові впливає на формування несприятливих рис характеру у дитини: пасивність, невпевненість, агресивність, тривожність [3]. Т. Димнова (1998) вказує, що емоційна депривація та фрустрація потреб дитини призводять до затримки у розвитку, в деяких випадках – до формування негативних емоційних установок, руйнівних тенденцій, які починають мотивувати деструктивні, дезадаптивні форми поведінки [4].

А. Маслоу вказує, що потреба в любові, в приналежності, в необхідності іншому – одна з фундаментальних людських потреб. Її задоволення – важлива умова нормального розвитку дитини. Дитячий психіатр Р. Кембелл підкреслює, що кожна дитина має «емоційну чашу Любові», яка чекає на те, щоб її наповнили любов'ю. Коли дитину безумовно приймають, люблять, то вона відчуває себе потрібною, психологічно захищеною, щасливою, впевненою у собі, така дитина цілеспрямована та стресостійка до труднощів оточуючого середовища. Коли «емоційна чаша Любові» порожня, коли батьки не вміють проявити любов, то для дитини характерним стає комплекс неприйняття себе, нелюбов до себе, відчуття непотрібності, образа на батьків, у поведінці це проявляється як потреба в увазі через позитив («комплекс відмінника») або негатив (порушення дисципліни, негативні оцінки в навчанні, психосоматичні хвороби). К. Хорні виявила три основні способи поведінки: «рух до людей», «проти людей» і «від людей». Відповідно ми можемо виокремити у дітей, які не відчувають себе любимими батьками: «рух до батьків» (коли діти заслуговують на любов: дитина несе зі школи цукерку для батьків), «проти батьків» (порушення батьківських правил як вдома, так і в школі), «від батьків» (дитина відчужується від батьків, як наслідок починає вживати алкоголь, наркотики, впадає у сексуальну розпусту). Г. Чепмен вважає, що погана поведінка дітей є викривленими пошуками любові, якої вони не відчувають. Ю. Гіппенрейтер констатує, що дитині любов потрібна, як їжа підростаючому організму, вона дитину живить емоційно, допомагаючи психологічно розвиватися. Якщо ж вона не отримує знаків любові, то з'являються відхилення в поведінці, і навіть нервово-психічні розлади.

Вищим проявом любові у стосунках з рідними є любов безумовна, коли батьки приймають дитину такою, якою вона є. Безумовно приймати дитину – означає любити її не за те, що вона красива, розумна, слухняна, добре навчається, а просто за те, що вона є. Дитина повинна відчувати, що вона залишається для батька, матері любимою незалежно від її оцінок, успіхів-неуспіхів, поведінки, наявності-відсутності таланту тощо.

Г. Чепмен підкреслює, що проблеми у батьківсько-дитячих стосунках виникають через відсутність у батьків уміння показувати любов своїй дитині. Психолог виокремлює складові атмосфери любові, багатократне переживання яких, дає дитині відчуття, що батьки її люблять: фізичний дотик, обійми, поцілунки; сердечні слова – слова підтримки, слова вдячності, слова любові, прохання, вибачення; спільні радісні емоції, які переживаються через спільний відпочинок та спільну працю, у процесі чого започатковується довірливе спілкування; безумовне прийняття дитини; взаємна турбота; мудра дисципліна; матеріальне забезпечення, подарунки.

Вагому роль в інтелектуальному, емоційному, духовному розвитку дитини відіграє ступінь особистісного розвитку та психолого-педагогічної культури батьків:

– інтелектуальний розвиток сімейного оточення – мовлення батьків, багатозначність висловлювань, стиль мовлення; побутові, політичні, світоглядні проблеми, які обговорюються у сім'ї; способи розв'язання конфліктів;

– емоційний розвиток батьків. Одержаний у перші роки досвід емоційного спілкування з батьками значною мірою визначає характер майбутніх взаємин дитини з оточуючими;

– духовний розвиток батьків. Родина сприяє формуванню моральної культури, оволодінню моральними нормами, правилами, цінностями.

Особливості виховного потенціалу сім'ї розкивають у своїх роботах науковці: Т. Алексєєнко, А. Макаренко, І. Плотнієкс, Є. Сухар.

Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поводження з нею утворюють стиль сімейного виховання. Прийнято виділяти авторитарний, авторитетний (демократичний), ліберальний стилі сімейного виховання. Крім того, власну класифікацію стилів запропонували дослідники:

– І. Сіданіч виокремив: гуманістичний, поблажливо-ліберальний, дисциплінарно-авторитарний;

– І. Малкіна-Пих виокремила неадекватні стилі: «заміщуючий» чоловіка, гіперопіка, симбіоз, виховний контроль за рахунок позбавлення любові, виховний контроль за рахунок почуття провини;

– В. Гарбузов вирізняв неадекватні стилі: неприйняття (емоційне відторгнення), гіперсоціалізація, «кумир» сім'ї;

– Т. Алексєєнко виділила неадекватні стилі: неприйняття, гіперсоціальність, егоцентричний, тривожно-помисловий;

– В. Кузьменко фіксує три стилі: гармонійний, парціальний, дисгармонійний.

Оптимальним для практики сімейного виховання традиційно вважається авторитетний (демократичний) стиль батьківської поведінки, який характеризується адекватним контролем з одночасним заохоченням до спілкування та обговорення сімейних проблем, правил поведінки, встановлених для дитини.

Непоследовний, змішаний стиль виховання, неузгодженість і суперечливість виховних установок батьків негативно позначаються на формуванні особистості дитини. Т. Мдзелурі (1997) зазначає, що непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжує підвищену тривожність, зростає ризик нервово-психічних захворювань, знижується здатність дитини до адаптації, виникають суперечливі почуття до батьків, формується агресивно-захисний тип поведінки [7].

Дослідники розрізняють причини неадекватного ставлення батьків до дитини, які негативно позначаються на її особистісному розвитку:

– психолого-педагогічна некомпетентність батьків, ригідні стереотипи виховання, що призводять до стихійності, неузгодженість установок і дій батьків;

– особистісні особливості батьків;

– особливості взаємин подружжя, що проектується на дитину.

Отже, характер взаємин батьків з дитиною, починаючи з ранніх етапів розвитку, закладає основу її життєдіяльності, її взаємин з оточуючим світом та набуває вагомого значення у становленні дитячої особистості. Специфіка розвитку дитини залежить від якості виховних умов, які включають: морально-психологічний клімат у сім'ї, реалізацію батьками необхідних сімейних функцій, ступінь їх особистісного розвитку та психолого-педагогічної культури, стиль сімейного виховання.

Література:

1. Алексєєнко Т. Ф. Готовність батьків до виховання дитини / Т. Ф. Алексєєнко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С. 37-41.

2. Бессонова Т. П. Особливості розвитку дитини в неблагополучній сім'ї / Т. П. Бессонова // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 1. – С. 39-42.

3. Воспитательный потенциал семьи и социализация детей // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 27-38.

4. Дымнова Т. И. Зависимость характеристик супружеской семьи от родительской / Т. И. Дымнова // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 46-56.
5. Добрович А. Б. Кто в семье психотерапевт / А. Б. Добрович. – М. : Знание, 1985. – 80 с. – (Нар.ун.Пед.фак. ; № 10).
6. Макаренко А. С. Книга для родителей : лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко. – М. : Правда, 1986. – 448 с.
7. Мдзелурі Т. Захистити дітей від страху. Як з'являються й коли зникають дитячі страхи / Т. Мдзелурі // Дошкільне виховання. – 1997. – № 10. – С. 18-19.

Literatura:

1. Alekseenko T. F. Hotovnist batkiv do vykhovannya dytyny / T. F. Alekseenko // Pedagogika i psykholohiya. – 2002. – № 4. – S. 37-41.
2. Bessonova T. P. Osoblyvosti rozvytku dytyny v neblagopoluchnii simi / T. P. Bessonova // Praktychna psykholohiya ta sotsialna robota. – 2002 – № 1.– S. 39-42.
3. Vospitatelni potentsyal semi I sotsyalszatsiya detei // Pedagogika. – 1999. – № 4. – S. 27-38.
4. Dymnova T. I. Zavisimost kharakteristik supruzheskoi semi ot roditelskoi / T. I. Dymnova // Voprosy psykholohii. – 1998. – № 2. – S. 46-56.
5. Dobrovich A. B. Kto v seme psikhoterapevt / A. B. Dobrovich. – М. : Znanie, 1985. – 80 s. – (Nar.un.Ped.fak. ; № 10).
6. Makarenko A. S. Kniga dlya roditelei : leksii o vospitanii detei / A. S. Makarenko. – М. : Pravda, 1986. – 448 s.
7. Mdzeluri T. Zakhystyty ditei vid strakhy. Yak zyavlyaiutsya i koly znykaiut dytyachi strakhy / T. Mdzeluri // Doshkilne vykhovannya. – 1997. – № 10. – S. 18-19.

В статье рассмотрено особенности характера взаимоотношений родителей с ребенком, начиная с ранних этапов развития, что закладывает основу его жизнедеятельности, его взаимоотношений с окружающим миром и приобретает большое значение в становлении детской личности. Освещено важность на ранних этапах развития ребенка первых симбиотических взаимоотношений с матерью, от которых зависит появление чувства безопасности и базального доверия к окружающим, становление положительного образа Я. Подчеркнуто, что для гармоничного развития ребенка необходимо постоянное психологическое присутствие отца, который выполняет ряд важных функций: способствует появлению модели несимбиотических взаимоотношений с матерью и способности к построению одновременных автономных отношений с членами семьи. Описана специфика развития ребенка в зависимости от качества воспитательных условий, которые включают: психологическую атмосферу в семье, реализацию родителями необходимых семейных функций, степень их личностного развития и психолого-педагогической культуры, стиль семейного общения.

Ключевые слова: развитие, психологическая атмосфера, ребенок, семья.

The article deals with the peculiarities of the character of the relationships between parents and their child from the early stages of his development which forms the basis of his life and attitude to the environment. It becomes of great importance in the formation of the child's personality. It highlights the importance of the first symbiotic relationships with his

mother in the early stages of the child's development which gives the feeling of security and basal trust to the people around so as the formation the positive self-image. The article emphasizes the necessity of the constant psychological the father's presence for the child's harmonically development. The father performs important functions such as allows the introduction of the model of the non-symbiotic relationship with the mother and the ability to build simultaneous relationships with the rest members of the family. It describes the specifics of the child's development accordingly to the qualities of the educational conditions which include the psychological atmosphere in the family, the parents' realization the necessary family functions, the stage of their personal development and the psychological and pedagogical culture and the style of the family communication.

Key words: development, psychological atmosphere, a child, family.